

پراگماتیکی ده ماری له چوارچیوهی تیۆری په یوه نیدیدا
(لیکۆلینه وهیه کی پراگماتیکی ده ماریه)

م. ئاوات نه حمهد محمهد صالح

به شی زمانی کوردی، کۆلیژی زمان، زانکۆی سه لاهه دین، ههولیر، هه ریمی کوردستان، عیراق

awat.muhamadsalh@su.edu.krd

پ. د. عبدالواحد مشیر مه حمود دزهیی

به شی زمانی کوردی، کۆلیژی زمان، زانکۆی سه لاهه دین، ههولیر، هه ریمی کوردستان، عیراق

abdulwahid.mahmood@su.edu.krd

پوخته

ناوێشانى باسه كه بریتیه له (پراگماتیکی ده ماری له چوارچیوهی تیۆری په یوه ندى دا) واته باس له بنه ما ده مارییه كانی پرۆسه ده روونیه كانی به شدار له په یوه ندى كرندا ده كات. پراگماتیکی ده ماری له چوارچیوهی پرۆسه نه قلییه شاره وه كان ده خولیتته وه، كه واتای گونجاوی له ده وروبه ردا له سه ر بنیات دهنریت بۆ ئالوگۆپی گه باندن .

باسه كه له چوارچیوهی تیۆری په یوه ندى پراگماتیکی ده ماری شهیده كاته وه و نموونه ی پیویستی بۆ دینیتته وه له زمانی كوردیدا . گرنگی ئه م باسه له وه دایه شرۆفه بۆ پرۆسه نه قلییه كان ده كات، كه له زه یندا چۆن واتا له ده وروبه ردا وه رده گیریت.

ئامانجی پراگماتیکی ده ماری بریتیه له وه سفكردى بنیاتی ده ماری و ئه ركی پراگماتیک وهك سیستم پشتگیری ته واوی ره فتاری گه یاندى گونجاو ده كات له ده وروبه ره و به كار هیناندا. له م باسه دا گریمانەى ئه وه كراوه كه تیۆری په یوه ندى له چوارچیوهی پراگماتیکی ده ماری كارده كات، باسه كه به مه به ستی گه یشتن به وه لامی چه ند پرسیاریک ئه نجام دراوه، وهك : تیۆری په یوه ندى ده چیته خانه ی پراگماتیکی ده ماری ؟ تیۆری په یوه ندى چۆن پرۆسه ی تیگه یشتن لیکه داته وه ؟ باسه كه له چوارچیوهی ریبازی وه سفی

زانباریه كانی توێژینه وه

به روارى توێژینه وه:

وه رگرتن: 2023/2/7

په سه ندى كرن: 2023/4/4

بلاو كرنه وه: هاوین 2024

وشه سه ره كیه كان

Newro Pragmatics, Relevance Theory, Modularity, Information Processing Model, Transducers, Input Central Systems, Contextual Effects, Cognitif Cost.

Doi:

10.25212/lfu.qzj.9.2.5

كاردهكات و پشت به مۆدىلى سبربر ولسون (Dan sperber, Deidre Wilson) دهبهستيت . ناوهروكى باسهكه جگه له پيشهكى و نهجام له دوو بهش پيڤهاتوو: بهشى يهكهه تايبهته به پراگماتيكي دهمارى و باس له ميژوو و په رهسه ندى دهكات، بهشى دووهميش باس له تيورى پهيوه ندى و نواندى زهينى پرۆسه ئه قليبكه كان دهكات، له گه ل خستنه رووى كورته يهك به زمانى عه ره بى و ئينگليزى .

-گرنكى تويزينه وه كه:

گرنكى ئه م باسه له وه دا به شرۆفه بۆ پرۆسه ئه قليبكه كان دهكات، كه له زهيندا چون و اتا له دهو روو به ردا وهرده گيريت، پرۆسه ي گه يشتن به واتاى مه به ست چون نه جام ده دريت ؟ هه ره ها له هه و لدا به پرۆتۆكۆلى تايبهت دا به يندر يت، كه رهنگدانه وه ي دۆخى گه ياندى رۆژانه ن بۆ با شتر كردنى گه ياندى له چوار چيوه ي پرۆزه ي پراگماتيكي دهمارى .

-ئامانجى تويزينه وه كه:

ئامانجى ئه م تويزنه وه يه بر يتيبه له: ئامانجى كۆتايى له پراگماتيكي دهمارى بر يتيبه له وه سفكردى بنياتى دهمارى و ئهركى پراگماتيكي وهك سيسته م پشتگيرى ته واوى رهفتارى گه ياندى گونجاو دهكات له دهو رو به ره و به كار ه يناندا .

-رېبازى تويزينه وه كه:

باسه كه له چوار چيوه ي رېبازى وه سفى كار دهكات و پشت به مۆدىلى (سبربر ولسون Dan sperber, Deidre Wilson) دهبهستيت .

-پرسيارى تويزينه وه كه:

ئه م تويزينه وه يه به مه به ستى گه يشتن به وه لامى چه ند پرسيارى ئه نه جام درا وه: + پراگماتيكي دهمارى چيبه و بنه ماكانى چين ؟

+ تیۆری په‌یوه‌ندی ده‌چیته‌خانه‌ی پراگماتیکی ده‌ماری ؟

+ تیۆری په‌یوه‌ندی چون پرۆسه‌ی تیگه‌یشتن لیکه‌داته‌وه ؟

-ناوه‌پۆکی توێژینه‌وه‌که:

ئهم توێژینه‌وه‌یه له دوو به‌ش پیکدیٔ:

ناوه‌پۆکی باسه‌که جگه له پيشه‌کی و ئه‌نجام له دوو به‌ش پیکهاتوووه: به‌شی یه‌که‌م تايبه‌ته به پراگماتیکی ده‌ماری و میژوو و په‌ره‌سه‌ندنی ده‌کات .

به‌شی دووهم : باس له تیۆری په‌یوه‌ندی و نواندنی زهینی پرۆسه ئه‌قلییه‌کان ده‌کات، له کۆتایی توێژینه‌وه‌که ئه‌نجامی توێژینه‌وه‌که و لیستی سه‌رچاوه‌کان خراوه‌ته‌روو، له‌گه‌ڵ خسته‌نپرووی کورته‌یه‌ک به‌زمانی عه‌ره‌بی و ئینگلیزی .

به‌شی یه‌که‌م :

1-1- پراگماتیکی ده‌ماری میژوو و په‌ره‌سه‌ندنی :

بۆ ئه‌وه‌ی به‌ میژووی پراگماتیکی ده‌ماری بگه‌ین ده‌بیٔ دوو راستی میژوویی بخه‌ینه‌پروو: یه‌که‌میان ده‌گه‌رپته‌وه بۆ ئه‌و که‌سانه‌ی که توشی نه‌خۆشی و ئالۆزی زمان ببوون له‌ ساڵی (1800) ز به‌شپه‌یه‌کی فراوان لیکۆلینه‌وه‌یان له‌سه‌رده‌کرا و تا پيش چه‌ند سه‌ده‌یه‌ک روونکردنه‌وه‌ی پراگماتیکیان بۆ گرفته‌کان نه‌بوو . دووهم : له‌کاتی‌کدا که زانستی قسه‌کردن ده‌توانیٔ پشت به‌ باری دیار و روونی وه‌ک (برۆکا) به‌ستیت که‌به‌رپرسه له‌ پلادانانی قسه‌کردن، له‌سه‌ره‌تادا به‌شپه‌یه‌کی گشتی وه‌سفی گرفته‌کان ده‌کرا. به‌لام پیویستی به‌ پۆلینیکی ورد هه‌بوو (Jan-Ola Östman & Jef Verschueren:2012:2).

پراگماتیک له‌لایه‌ک به‌به‌راوردکردنی بواره‌کانی تری زمانه‌وانی پسپۆرییه‌کی پيشکه‌وتوو له‌ رووی زمان و درکپیکردن و له‌لایه‌ک و له‌لایه‌کی تر گرفته‌کاره‌کییه‌کانی ناروونی بۆته‌جیگای بایه‌خ لای پزیشکه‌کان، چونکه‌ زۆر له‌ نه‌خۆشیه‌ زمانیه‌کان ئهم په‌که‌وتنه‌یان هه‌یه، یان توانای زمانیه‌ سه‌ره‌کییه‌کانیان ده‌پاریزن یان په‌که‌وتنیکی قولیان له‌ پیکهاته‌ زمانیه‌کان له‌کاتی گه‌یاندندا هه‌یه و به‌مه‌ش کاریگه‌ریه‌کی لاهه‌کی له‌سه‌ر زمانی گه‌یاندن ده‌بیٔ، چونکه‌ فشاری کاتیان له‌سه‌ره .

لیکۆلینه وه له نیوان پراگماتیک و دهماخ به خیرایی له ریگای دهروونناسی دهمازی و دهمارناسی زانیینی دوای دوو سه ده ها ته ئاراوه، به پله ی به که م پشت به تیبینی سیسه می ده به ست . دواتر پراگماتیکی دهمازی فراوان بوو بۆ بۆچوونی دهمازی و ئهرکی له گه ل گریمانه کردنی رۆلی نیوه گۆی لای راست . له به رامبه ر لای چه پ که هه ل سوکه وت له گه ل زانیاری دهربراو ده کات .

دهستنی شان کردنی که م و کوریه پراگماتیکییه کان ده گه ریته وه بۆ کۆتایی سالی (1960) که تیایدا وه سفی که موکوری زمانی کراوه و له دۆسیه ی نه خو شی (نه فازی) له سالی (1970) تیروانینیکی فراوان له لایهن پزیشکه کانه وه خراوه ته روو و تیبینی ئه وه یان کرد ئه و نه خو شانیه ی که توشی زیان ببوون له نیوه ی گۆی چه پ ئه و گه رفته زمانیه کان له نیوه گۆی راست دهرده که ون وه ک تیگه یشتن له واتای نافه ره نگی (خوازه یی) و گه رفتی به ره مه پینان و پلاندانانی قسه) (هه مان سه رچاوه :3).

زاراوه ی پراگماتیکی دهمازی (Newro Pragmatics) ئاماژه بۆ بواریکی تازه ی فره پسپۆری ده کات و تاییه ته به لیکۆلینه وه ی بنه ما ده مارییه کان له پراگماتیکدا . واته بنه ما ده مارییه کان ی پرۆسه ئه قلیه کانیه که گه یانندن دینیتته ئاراوه، به واتایه کی تر پراگماتیکی دهمازی له چوارچۆیه ی پرۆسه ئه قلییه شاراوه کان ده خولیتته وه که واتای گونجاو له ده ورو به ردا له سه ر بنیات دهنریت بۆ ئالوگۆری گه یانندن .

2-1- پیناسه ی پراگماتیکی دهمازی میکانیزی پرۆسه ی :

ئه م زانسته له په یوه ندی نیوان دهماخ و پراگماتیک ده کۆلینته وه ، وه زانستیکه توژی نه وه له په یوه ندی هاوبه شی نیوان زمان و دهماخی تاکی کۆمه لگا ده کات . بریتییه له وه سفکردنی بنیاتی دهمازی و ئهرکی پراگماتیک وه ک سیسته م کار له سه ر ته وای ره فتاری گه یانندن گونجاو ده کات له ده ورو به ری به کاره پیناندا، بۆ ئه م مه به سه ته ش له و سالانه ی دوایدا پرۆتۆکۆلی تاییه ت دا هینراون که ره نگدانه وه یه کی دۆخی گه یانندن رۆژانه بۆ کاریگه رکردنی گه یانندن له چوارچۆیه ی پراگماتیکی ده ماریدا (عطیه سیمان احمد 2020:107)

که واته ده توانین بلیین پراگماتیکی دهمازی بابه تیکی نوپیه، توانای دهمازی له پال توانای ئه قلی بنه مایه کی گرنگی پراگماتیکی ده مارییه که گوزارشت له په یوه ندی نیوان پراگماتیک و دهماخ ده کات

و نیشانی دهدات دهماخ بهرپرسه بۆ تیگه یشتن و درکییکردن، به تایبه تی ناوچه کانی که بهرپرسن له تیگه یشتن به تایبه تیتریش به شی لای راستی می شک.

له کۆتایی سالانی ههشتاکان ئەم بوارانه له ژیر چه تری پراگماتیک کۆکراونه ته وه، دواتر سالانی نه وه ده کان زیاتر زاراوه ی پراگماتیک پهره ی سه ند له بواری ئەده ب، دواتر ئامپیری پیشکەوتوو هاته ئاراوه بۆ وینه گرتنی ئەرکی ده ماخ، ئەمه ش وای کرد پیداجونه وه بۆ گریمانە ی نیوه گوپی راست بکه ن. له کاتیکدا که بواری ئەوه ره خسا نیوه گو ی راست چالاک بکری ت و بۆیان دهرکه وت ته نیا نیوه گوپی راست بهرپرس نییه، به لکو نیوه گو ی چه پیش بهرپرسه، به تایبه تی ناوچه کانی پیشه وه ی (عطیه سیمان احمد: 108: 2020). به م پییه ئەنجامه کان به ره و ئەوه دهرۆن ناتوانری ت وه سفی پراگماتیک به وه بکری ت پیکهاته یه کی لیکچوو ه. له پرووی ئەرکی ده مارییه وه به لکو هه لقولاوی ئاویته بوونی جیاوازن .

به شی دووه م : تیوری په یوه ندی و نواندنی زهینی پرۆسه ئەقلیه کان :

1-2- نواندنی زهینی پرۆسه ئەقلیه کان :

1-1-2- مۆدیلی کارلیککردن :

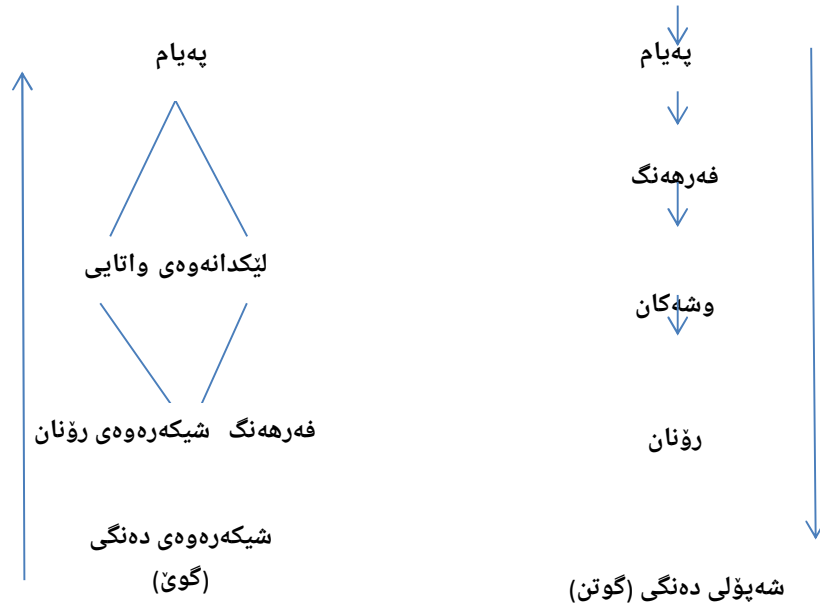
(مارسالن و لسۆن) و (تابلۆر) لایه نگرانی ئەو مۆدیله ن و پییان وایه وه رگر پاش ئەوه ی گوپی له درکی پیدراوه کان ده بیت هه ولی لیکدانه وه ی دهدات پشتبه ستوو به ده ورووبه ر (2009:37): J- (Caelen, "Eléments .

پیشنیازی ئەوه بیان کرد واز له له ئاسته کانی چاره سه ری زمان به یندریت، چونکه چالاک زهینی هه ره سه ره تاوه هه لده ستیت به لیکدانه وه ی گو تن به پیی ئەوزانیارییه ی که له فهره نگی زهینیدا به واتایه کی تر توانسته زمانیه که ی له گه ل پیدراوه ده وروبه رییه کان کارلیکده که ن بۆ تیگه یشتن .

2-1-2- مۆدیلی زنجیره یی :

دیارتزین لایه نگری ئەم مۆدیله (فۆرسته ره)، ئەو مۆدیله ناسراوه به ده روازه ی فهره نگی، قسه که ری هه ر زمانیک له زمانه کان له یادگه فهره نگیکی ناوخیی هه یه که کۆمه لیک زانیاری زمانین نماینده ن له گه ل یه که ی نامازه، به پیی ئەم مۆدیله ئەو وشانه ی که هاوبه شی واتاییان هه یه له گه ل وشه ی دواتر ئەو وشه که خیراتر تپده گه ی، به مه ش چه ندی وشه کان نزیکایه تی واتاییان له گه ل یه کتر هه بی ت ئەو زوتر پرۆسه ی تیگه یشتن ئەنجامه دریت (أوزوالد دوکرو وجان ماری سشایفر: 2007: 449) .

کهواته پرۆسهی تیگه‌یشتن په‌یوه‌سته به چاره‌سه‌ری فەرهنگی یه‌که زمانیه‌کانی وه‌ک لیکسیم و دوور له رسته‌و واتا ده‌کریت، به‌م پیه‌ فەرهنگی زهینی ده‌بیته فەرهنگی چالاک، که به‌رده‌وام راویژی پیده‌کهین، ته‌واوی ئەم مۆدیله ده‌توانین له‌م هیلکاریهی خواره‌وه بخه‌ینه‌روو :

2-2- پراگماتیک و نواندنی پرۆسه زهینییه‌کان :

بواری زمانی پراگماتیک گرنگی به‌ره‌ه‌ندی به‌کاره‌ینان و راپه‌راندن ده‌دات له قسه‌کردن به‌له‌به‌رچاوگرتنی بارودۆخی قسه‌که‌ر و گوێگر و ده‌ورو به‌ر له‌گه‌ل راده‌ی ئاوپته‌بوونی ئەو بنه‌مایانه‌ بۆ وه‌سفکردنیه‌کی باب‌ه‌تیانه‌ی گه‌یاندن، که خۆی له پرۆسه‌ی تیگه‌یشتن و لیکدانه‌وه‌ ده‌بینیته‌وه، بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ نیره‌ر به‌دوای باشتترین میکانزم ده‌گه‌رپیت تا بۆ ئەوه‌ی گوتاریک به‌ره‌مه‌بینیت که کاریگه‌ری بکاته‌سه‌ر وه‌رگر، وه‌رگریش به‌دوای ئەوه‌دا ده‌گه‌رپیت بگات به‌مه‌به‌ستی نیره‌ر، ئەم پرۆسه‌یه‌ش له

زهین و هۆش نهجامده دریت (عبد الهادي بن ظافر الشهري: ۲۲: ۲۰۰۴). دهوه سستیته سه ر توانای تاک و پاشخانی زانینه که ی که زانیاری نازمانین .

لیره دا چهند پرسسیاریک دیته ئاراوه : ئیمه چون دهرپرینه کانمان له میشک ئاماده ده که یین ؟ میکانزمه کانی چین ؟ چون له میشک لیکدانه وه و شیکردنه وه و دهره نجام و به ره نجام نه نجام دهریت ؟ دوو تیوری پراگماتیکی هه ن باس له میکانزمی پرۆسه زهینییه کان ده که ن که بریتین له :

۱-۲-۲- جیری فۆدۆر Jerry A.Fodor :

له نه نجامی پیشکه وتنی لیکۆلینه وه کان له بواری زیره کی ده سترکرد و زمانه وانی و دهروونناسی زانین دوو چه مک هاتنه ئاراوه، که بریتین له چه مکی قالبی (Modularity) و چه مکی کۆمپیتهری (Computing)، بیروکه ی چه مکی قالبی ده گه پرته وه بۆ (فۆدۆر) که پیی وایه تیوری نواندنی زهینی په یوه سته به باری زهینی به ستره وه په یوه ندی کۆمپیتهری، هه روه ها پیی وایه زهین به شیوه به کی زنجیره یی چاره سه ری زانیارییه کان ده کات، فۆدۆر گوته ی له چه مکی قالبی زهینی (Modularity of Mind) جیاکرده وه که به دوای چهند ئامانجیکدا ده گه پرت :

+ گوپینی گریمانه ی گشتی دهرباره ی بوونی مه له کاتی دهروونی بۆ گریمانه ی تایبه ت ناوی نا (تیژی قالب) .

+ ژماردنی هه ندیک له سیما ی جیاوازه کانی قالبی زانین .

+ پشکنینی نه گه ری بنیاتنانی گریمانه ی گونجاو سه باره ت به قالبی بوونی پرۆسه زیڕینییه کان .

+ جیاکردنه وه ی مه سه له قالبیه کان له تیژی سنوره نه پستمۆلۆجیه کان، که تیژیکه کۆتیک توندی هه یه له سه ر سروشتی نه و کیشانه ی که مرۆف ده توانیت چاره سه ری بکات یان نه و شتانه ی که ده توانیت هه ستیان پییکریت (Fodor, Jerry A:1983:1) .

فۆدۆر بۆچوونه کانی خۆی دهرباره ی میکانزمی کارکردنی ده ماخ ده خاته روو کاتیک ئیمه ده قیک وهرده گرین له ریگی تیوری (مۆدولاریتی) که له گه ل تیوری بۆشایی زهینی (تیوری پراگماتیکی زانین) پییکدین .

فۆدۆر گریمانه ی ئه وه ده کات کارکردنی ده ماخ په یوه ندی به درکپیکراوه کانه وه هه یه، که دابه شکران له سه ر سیسته مه تایبه ته کان بۆ چاره سه ری درکپیکراوه بینراوییه کان، دواتر بۆ درکپیکراوه بیستراوه بییه کان دواتریش بۆ درکپیکراوه زمانیه کان (آن روبول و جاک موشلار: 2003:74).

فۆدۆر له و باوه په دایه مپشک دوو جۆره سیسته می هه یه :

+ خولگه ی تایبه ت به شیکردنه وه و چاره سه ر له ریگای سیسته می زانین، که ناسراوه به (قالب) .
+ سیسته می ناوه ندی که ناوه ندی زانیارییه درکپیکراوه کانه، کار بۆ چاودیاری درکپیکراوه کان ده کات له گه ل زانیارییه کۆکراوه کان له گه ل مپشک لیکیان ده دات، ئه م سیسته مه به قالبی پسپۆری ناسراوه وه ک قالبی به رکه وتن و قالبی بۆنکردن و قالبی زمانیه... هتد. ئامانجی ئه م قالبانه ش نواندن، به واتایه کیترا قالبه کان زانیاری هیمایی یان رۆنانین له سه ر شیوه ی سیسته می ناوه ندی (آن روبول و جاک موشلار: 2003:29) .

چاره سه ری بینراو و بیستراو له زهینی مرۆف له ریگای گوپزه ره وه ده مارییه کان، دواتر سیسته می لا و دواتر سیسته می ناوه ندی ده بیته، ئه وه ی یه که میان درکپیکراوه هه ستیه کان وه رده گپپیت بۆ سیسته میک تا سیسته می لا بتوانیته بیخوینیته وه، دواتر ئه و وه رگپپیدراوانه چاره سه ر ده کرپیت له سیسته می تایبه ت به چاره سه ری درکپیکراوه پیدراوه کانی، که له ریگای هه سته کانه وه وه رده گپپیت . لیکدانه وه بۆ درکپیکراوه کان ده کرپیت، لیره ش چاره سه ره که ته واوانایته تا سیسته می ناوه ندی پپی هه لئه ستیته، له م قۆناغه دا گوپزه ره وه ده ماخییه کان درکپیکراوه کان به سیسته می نماینده ی مه به ست و بیروباوه رن و مه به ست روونده کرپته وه له سیسته می ناوه ندی کۆتایی به پرۆسه ی لیکدانه وه دپت، ئه م ئه رکه ش له ریگای به راوردکردنی زانیاری له گه ل زانیاریتری زانراوی پپشوو تر به راورد ده کرپیت که وه رگیراون، هه ره ها له ریگای دهره نجامه وه ده گه یه بریاری کۆتایی بۆچوونه کانمان . به مه ش دهره که وپت فۆدۆر زۆر گرنگی به سیسته می ناوه ندی ده دات که پرۆسه ی لیکدانه وه ی پراگماتیکی تیادا ئه نجامده درپت .

2-2-2- تیۆری په‌یوه‌ندی و پراگماتیکی ده‌ماری :

ده‌روونناسی زانین تیۆری (په‌یوه‌ندی) خسته‌ بواری لیکۆلینه‌وه‌ی زمانی، که به شۆرشیک داده‌نریت له لیکۆلینه‌وه‌ی زه‌ینی مرۆف، که ناسراوه به پرۆسه‌ی چاره‌سه‌ری زانیاری (Information Processing Model)، (دان سبربر وادیر ولسون) له ده‌ستپێکی تیۆره‌که‌یاندا دوو پرسیار ده‌که‌ن (Dan sperber, Deidre Wilson:1989:11):

- چ ده‌گه‌یه‌نین ؟

- چۆن ده‌یگه‌یه‌نین ؟

- قسه‌که‌ر چۆن قسه‌ به‌ره‌م دینیت و چۆن گوینگر درکی پیده‌کات ده‌بیته‌ بیرۆکه‌ لای و لپی تیده‌گات، له‌گه‌ل ئه‌وه‌ش هیچ لیکچوونیک له‌ نیوان هاندەر و بیرۆکه‌دا نییه‌ (عائشة هیدیم: 2018:58) .

ئهم مۆدێله‌ پپی وایه‌ گه‌یانندی مرۆف کاردانه‌وه‌ نییه‌ بۆ وروژینه‌ریک، به‌لکو زنجیره‌ پرۆسه‌یه‌کی زه‌ینییه‌ له‌ درکپیکردن به‌ هیما و لیکدانه‌وه‌ی واتا، زه‌ینیش له‌م نیوه‌نده‌دا کاری کۆمپیوتەر ده‌کات که فهرمانه‌کان وهرده‌گریت و به‌پپی ئه‌و زانیاریانه‌ی، که هه‌یه‌تی له‌ یادگه‌ چاره‌سه‌ری ده‌کات و دواتریش کاردانه‌وه‌ی تاییه‌ت به‌خۆی ده‌بیت و دهرهاویشته‌ی ده‌کات (ختام جواد: 2016:118) . وه‌ک :

- چاوه‌رپی پشیلای هه‌یه . (گوینگر زانیاری لایه‌ پشیلایه‌ خۆمالییه‌ و برۆا به‌ هه‌بوونی ده‌کریت)

- چاوه‌رپی پلینگی هه‌یه . (گوینگر زانیاری لایه‌ پلینگی خۆمالی نییه‌ و برۆا به‌ هه‌بوونی ناکریت)

تیۆری په‌یوه‌ندی له‌ لایهن (سبربر ولسون) داریژراوه‌، پپیان وایه‌ زه‌ینی مرۆف له‌ هه‌ولی ئه‌وه‌دایه‌ گونجان له‌ نیوان مه‌به‌ستی قسه‌که‌ر و ئه‌نجامی ده‌رووبه‌ری گوینگر دواي زنجیره‌یه‌ک لیکدانه‌وه‌ بکات، جا هه‌ر چه‌نده‌ ئه‌رکی لیکدانه‌وه‌ که‌متر (سه‌رنجدان، کۆکردنه‌وه‌، شیکردنه‌وه‌ی) ئه‌وا گونجاوه‌، چونکه‌ که‌متر ئه‌رک ده‌خاته‌ سه‌ر وهرگر، به‌ پپچه‌وانه‌شه‌وه‌ چه‌ندی ئه‌رک بخاته‌ سه‌ر وهرگر و باری قورس بکات ئه‌وه‌ نه‌گونجاوه‌ . وه‌ک :

-ئه‌و پیاوه‌ هیلکه‌ی لیبکریت زه‌ردینه‌ی تیدا نییه‌ . (ئه‌رکی زۆر ده‌خاته‌ سه‌ر وهرگر)

- ئه‌و پیاوه‌ فیلبازه‌ . (ئه‌رک ناخاته‌ سه‌ر وهرگر)

ئهم دوو زانایه‌ له‌گه‌ل چه‌مکه‌کانی فۆدۆر نه‌بوون دهرباره‌ی کارکردنی زه‌ین، ئهم بۆچوونه‌یان له‌ تیۆریکدا له‌ سالی (1989) خسته‌روو به‌ ناوی (تیۆری په‌یوه‌ندی)، له‌م تیۆره‌دا باسیان له‌ سیسته‌میکی

گشتگىرکرد، بە واتايەكىتر ھىچ سىستەمىكى ناوھندى نىيە، بەلكو سىستەمى تايبەت ھەن ھەلدەستن بە چارەسەرى پىدراوھ دركپىكرائوھكان، سىستەمەكانىتر دەروازە و دەرواويشتەى پىدراوى چەمكى و بۆچوون، جوړى دووھى سىستەمەكان دەگونجىت بىت بە دەروازەيەك بۆ سىستەمىتر لە ھەمانجوړ ھەر بۆيە سىستەمى دركپىكردن و سىستەمى چەمكى، لەم تيؤرەدا گرنگىداوھ بە گرتەكانى لىكدانەوھ كە دوا قۇناغى چارەسەرى گوتنى زمانىيە (آن روبول و جاك موشلاز: ۲۰۰۳: ۷۴) .

تىگەيشتن لە واتاي فەرھەنگى لە ئاستى زەينىدا زانبارىيەكانى پەيوەست بە سىستەمى ئاسايى وەردەگرن ، ئەمەش وادەكات پرسىارى ئەوھ بکەين چۆن چارەسەرى گوتن و مىکانزمى لىكدانەوھ دەكرىت ؟

گوتنەكان لە رىگاي گويزەرەوھ دەمارىيەكان تىپەردەبن بۆ قالبى زمانى تايبەت، كە كاردەكات بۆ پىشكەشکردنى شىوھى لۆجىكى گوتن و پەيوەستە بە دەوروبەر، سىستەمى خولگەيى زمانى شىوھىيەكى لۆجىكمان پىدەدات، ئەم سىستەمە لە چەمك پىكھاتووھ ھەريەكەيان ناوئىشانىكە بۆ زانبارى لۆجىكى وەك : گرتەوھ و نەگونجان، لەگەل ئىنساىكلۆپىدىاي فەرھەنگى، بەلام دەوروبەر كە لە بازنەكەيدا گوتن شىدەكرىتەوھ و لىكدەدرىتەوھ، لە يادگەى كورتخايەنە، ھەر بۆيەش توشى گرتنى قورسى ھەلبژاردن دەبين كە كامە دەوروبەر گونجاوھ . بۆ نموونە بۆ تىگەيشتن لە مەبەستى ئەم رستەيە دوو گریمانەمان ھەيە :

۱- بۆنى غاز دىت .

۲- غاز لە شوپىنىكى بۆرى دىت . (گریمانەى ۱)

۳- كۆمپانىاكانى بەرھەمھىنانى غاز بەرھەمەكانىان باش نىن (گریمانەى ۲) .

دەبينىن رستەى يەكەم و دووھم پەيوەندى رىكەوتنى ھەيە . واتە گریمانەى يەكەم پەسند دەكەين . پوختەى بۆچوونى (سبربر ولسون) ئەوھيە كە گوتن و دەوروبەر پىشەكى سەرەكىن بۆ لىكدانەوھ، لىكدانەوھ لىيان دووجۆرە : دەوروبەرى زمانى و دەوروبەرى پراگماتىكى، دەوروبەرى زمانى لە سنوورى بنىاتى ناوھوھى زمان دەوھستىت و دەوروبەرى پراگماتىكىش گەرانەوھ بۆ دەوروبەر دەگرىتەوھ، كە لە گوتن ئاماژەى بۆكرائوھ، لىكدانەوھ دوو شىوھى ھەيە :

+ لیکدانه وهی یه ک بابته تی، وه سفی پرۆسه ی تیگه یشتنی تایبته به زمانه که وه سفکی گونجانی ناوه وه یه .

+ لیکدانه وهی لیکدراو له گه ل سیسته می گشتی پرۆسه زانینییه کان که تیگه یشتنی گشتگیر دینه ئاراو له ده روبره (عبد السلام عشیر: 21: 2000).

تیۆری په یوه ندی دوو مه یلی ناتهبای تیکه ل کردوه، به و پییه ی ده ربهرینه کان و دیارده پیکهاته پییه کانیا ن له چینه جه وهه رییه جیاوازه کاند لیکه داته وه، له هه مان کاتدا، نه وه تیۆریکی مه عریفیه، فه لسه فه ی زمان، به تایبته تیۆری دیالۆژیکی (پۆل گرایس) (1975) و دووه میان له بواری ده رووناسی مه عریفیه وه، به تایبته تیۆری (مۆدیۆلاری فۆدۆر) (1983). تیۆری په یوه ندی سوودی له تیۆری قالب وه رگرتوه له ئاستی چاودپریکردنی راستیه کانی ژیا نی زهینی و لیکدانه وهی شیوازه کانی ره وتی پرۆسیسی هه و آل، قالب چه مکیکه له سه ر بنه های گونجانه جیاوازه کان بنیاتده نریت که بریتین له (ختام جواد: 73: 2016):

+ قۆناغی بگۆره کان (transducers):

ئه رکه کانیا ن له وه رگپرانی تیگه یشتنه راسته وخۆکاندا پیناسه ده کریت، هه ر سه رچاوه یه ک یا ن هه رچییه ک بیت، یا شان گواسته وه یا ن بۆ مپشک بۆ پرۆسیسکردن .

+ قۆناغی سیسته می هاتنه ژووره وه (input)

ئه رکه که ی بریتیه له پرۆسیسکردنی نه و داتایانه ی له گوپزه ره وه کانه وه وه رگپراون جا داتای بینراو بن یا ن دهنگی... به مه به ستی لیکدانه وهی بۆ واتایه کی دیاریکراو، به لام نه م لیکدانه وه یه به ناته واوی ده مینیتته وه، چونکه مامه له کردن له گه ل داتا زمانه وانیه کان له م قۆناغانه دا له ئاستی ده نگسازی و رسته سازی و واتاسازی تیناپه رپت.

شیوازه کانی گونجان له هه موو نه و شتانه پیکدیت که تیگه یشتنی مرۆف ده که ویتته سه ری، له وانه ش ده نگ و شت و جووله... له گرنگترین تایبته تمه ندیه کانیدا :

- تاییه‌تمه‌ندی فه‌زاگه‌راییی : پپوئستی به بوونی سنووردارکردن هه‌یه له‌سه‌ر چینه‌کانی نوپنه‌رایه‌تیکردن، وه‌ک چینی نوپنه‌رایه‌تی ده‌نگی و بیستراو و زمانه‌وانی... ئامانج له‌م سنووردارکردنانه ئاراسته‌کردنی پرۆسیسی زه‌ینییه به ئاراسته‌یه‌ک و نه‌ک به‌ره‌و ئاراسته‌یه‌کی تر برۆا.

- تاییه‌تمه‌ندی داب‌ران : به واتای تاییه‌تمه‌ندییه جیا‌که‌ره‌وه‌کانی زانیارییه‌کان دیت .
- خه‌سه‌له‌ته به‌خورتییه‌کان : گوئگر نازاد نییه له پرۆسیسکردنی ئه‌و زانیاریانه‌ی که پپی گه‌یشتووه، بۆ نموونه که‌سپک که زمانی عه‌ره‌بی بزانییت، ئه‌گه‌ر به‌شپوه‌یه‌کی که‌میش بییت، زه‌ینی خۆی به‌کاردییت له پرۆسیسکردنی ئه‌وه‌ی ده‌بیستییت کارده‌کات، به‌لام ئه‌گه‌ر ده‌نگه‌ بیستراوه‌کان هی زمانیک بن که تپی ناگات، ئه‌وا ته‌نها وه‌ک ده‌نگیک ده‌مپننه‌وه و هه‌چ گرنگی پینادات .

- تاییه‌تمه‌ندی خیرایی: پرۆسه‌کانی داهاات به‌خیرایی به‌رزبان جیا ده‌کرپنه‌وه، که ده‌گاته سه‌دان ملیۆن به‌ش له‌چرکه‌یه‌کدا.

- تاییه‌تمه‌ندی رووکه‌شی (ساده‌یی) : ئه‌و زانیاری و داتایانه‌ی که چوونه‌ته ژووره‌وه ئه‌گه‌ر ساده و ساکار و به‌سوودبن باشه ئه‌گینا سیسته‌می ناوه‌ندی به‌رپرسیار چاره‌سه‌ریان ناکات

+ قۆناغی سیسته‌می ناوه‌ندی central systems :

لیکدانه‌وه‌که له‌گه‌ل ئه‌م سیسته‌مانه‌دا ته‌واو ده‌بییت به‌پپی پرۆسه‌ی تیکه‌لکردنی ئه‌و زانیاریانه‌ی، که له ئه‌نجامی هه‌سته‌کان و سیسته‌می هااتنه‌ژووره‌وه وه‌رگیراون له‌گه‌ل ئه‌و زانیاریانه‌ی که له یادگی بینراودا هه‌لگیراون بۆ به‌ره‌مه‌پینانی دهره‌نجامه نه‌سه‌لمپنره‌وه‌کان، و له‌و کاته‌دا گریمانانه‌کان ده‌چه‌سپین و گوته‌نه‌کان لیکدانه‌وه‌یه‌کی ته‌واویان بۆ ده‌کریت .

سپیربه‌ر و ویلسن سوودیان له تیۆری گه‌فتوگۆ (دیالۆگ)ی پۆل گرایس وه‌رگرتووه، که به‌پپی ئه‌و تیۆرییه‌ په‌یوه‌ندی زمانه‌وانی به‌ بنه‌مایه‌کی هاریکاری به‌رپوه‌ده‌چیت، به‌لام ئه‌وان ته‌نها گرنگیان به بنه‌مای په‌یوه‌ندی دا پپیان وابوو ته‌نها ئه‌و بنه‌مایه ده‌توانییت شوینی بنه‌ماکانیتر بگریته‌وه . به‌م پپییه ئه‌م تیۆره :

- گونجاوه به‌و پپییه‌ی قسه‌که‌ر گونجاوترین هانده‌ر به‌کارده‌هینییت بۆ گه‌یاندنی گریمانانه‌کانی .

- دهره‌نجامییه ، بهو پێیه‌ی که گوئگر، به‌پێی ئه‌و ئاماژانه‌ی که له‌لایهن قسه‌که‌ره‌وه ده‌خرینه‌روو، ده‌گاته مه‌به‌ستی خۆی (صحراوی مسعود: 39: 2005).

گرنگترین سیماکانی، که تیۆری گونجان له تیۆره‌کانی تر جیاده‌کاته‌وه تیروانینییه‌تی بۆ ده‌ورو به‌ر ئه‌م تیۆره چه‌مکیکی تاییه‌تی هه‌یه بۆ ده‌ورو به‌ر، شتیکی نییه پێشوه‌خته پێش پرۆسه‌ی تیگه‌یشتن برپاری لیبدریٲ، به‌لکو به‌پێی ریزبه‌ندی وته‌کان بنیات ده‌نرێٲ. (دزه‌یی، عبدالواحد مشیر: 37: 2014)، که له کۆمه‌لیک گریمانه‌ی ده‌ورو به‌ری پیکهاتوه و له سێ کانگه سه‌رچاوه ده‌گرن (صبری شپرزاد: 69: 2014):

+ لیکدانه‌وه‌ی گوته‌کانی پێشوو :

پێویسته وه‌لامی دوا وشه‌کان بدریته‌وه تا سه‌ره‌تا، چونکه به‌شیکه له به‌ستیکی لیکدانه‌وه‌ی ئه‌و وتانه‌ی که بۆ چاره‌سه‌رکردن ده‌کرینه ئامانج.

+ (ده‌ورو به‌ر) ژینگه‌ی فیزیکی :

سیسته‌می هه‌ستکردنی قسه‌که‌ر له‌وانه‌یه به‌شپوه‌یه‌کی راسته‌وه‌خۆ یان ناراسته‌وه‌خۆ نوێنه‌رایه‌تی تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی نموونه‌کان بکات .

یادگه‌ی سیسته‌می ناوه‌ندی :

بیرگه‌ی سیسته‌می ناوه‌ندی زانیاری و داتای جۆراوجۆر هه‌لده‌گرێٲ، هه‌ندیکیان له چوارچیوه‌ی لیکدانه‌وه‌دا به‌کارده‌هێنرین، بیرگه‌ی ناوه‌ندی سێ جۆر زانیاری هه‌لده‌گرێٲ (آن روبول و جاك موشلار: 85: 2003):

- ده‌روازه‌ی لۆجیکی : زانیاری په‌یوه‌ست به‌ په‌یوه‌ندییه لۆجیکییه‌کان، چه‌مکه‌کان له‌گه‌ل چه‌مکیتر دیاریده‌که‌ن وه‌ک نه‌گونجان و گرتنه‌وه له ریگی ناوینشانه‌که‌یه‌وه ده‌گه‌ینه پێدراوه‌کان.

- ده‌روازه‌ی فهره‌نگی: چه‌مکه به‌رامبه‌ره‌کانه له زمان یان له زمانه سروشتییه‌کان، زانیاری فۆنۆلۆجی و رسته‌سازی له‌خۆده‌گرێٲ .

- ده‌روازه‌ی ئینسایکلۆپیدی : هه‌موو ئه‌و زانیاریانه هه‌لده‌گرێٲ که ئیمه له‌باره‌ی بابته، رووداو، یان تاییه‌تمه‌ندی په‌یوه‌ست به چه‌مکیکی دیاریکراوه‌وه ئاماده‌ی ده‌که‌ین . واته کۆی ئه‌و زانیاریانه‌ی ئیمه‌یه که گونجاوه له‌گه‌ل چه‌مکه‌کان .

سه رچاوه ی گریمان ه دهوروبه ریبه کان ئەم سێ دهر وازه یه و گریمان ه ی دهوروبه ر ی گونجاو له رێگای بنه مای په یوه ن د یارییه وه هه لده بژێردرێن، که به پێی دوو بنه ما گرنگه که دیاری ده کریت :

- کاریگه ریبه مه عریفیه کان (contextual effects) :

په یوه ن دی نیوان دوو پارچه ی زانیارییه، یه که میان کۆنه و دووه میان نوییه، له ئەنجامی کۆمه لێک فلتهری دهر وونی وه ک: ده ستکاریکردن، باشترکردن، سه لماندن یان دهرکردنی گریمان ه کان که له بیره وه ر ی بینراوماندا هه لگیراون دورست ده بێت .

- تیچووی مه عریفی (cognitif cost) :

رۆلی هه یه له هه لسه نگانندی پله ی گونجاوی لیدوانه کان به پێی ئەم بنه مایه ی خواره وه: تا هه ولی مه عریفی که متر له پرۆسیسکردنی گوتنه که دا خه رج بکریت، پله ی په یوه ن د یاریتی ئەم گوتاره زیاتر ده بێت و هه رکاتیک مامه له کردن له گه ل گوتنه وه یه کدا پێویستی به هه ولی زۆر هه بێت ئەوا گونجان یان په یوه ن دییه که ی لداوزه (صحرای مسعود 2005:40). سیسته مه ناوه ن دییه کان ئەرکی پرۆسیسکردنی ئەو شتانه ئەنجام ده دن که له لایهن سیسته می ها تووه وه پێشکه ش ده کرین، له سه ر بنه مای پێکهاته ی زه ین له و کۆگا مه عریفیه هه مه چه شن و فره ییه کاندای که له مێشکدا هه ن. تا بگۆرین بۆ تیگه یشتن و بیره وه ی ئەبستراکت که ره هه ن د یکی ئیراده و سروشتی نوێنه رایه تییا هه یه. به پێچه وان ه ی سیسته مه کانی داها ت، فۆدۆر جه خت له وه ده کاته وه که سیسته می ناوه ن دیی قالب نین، چونکه پرۆسه ی چاره سه رکردن داوا ی به کاره ی نانی هه موو زانیارییه به رده سه ته کان ده کات، به بی گویدانه تایبه ته ن دی مه یدان ه که یان دا برانیان .

تیوری په یوه ن دی ره هه ن دی پراگماتیک و مه عریفی کۆده کاته وه، ره هه ن دی پراگماتیک به و شیوه یه دهرده که ویت که خالی ده ستپیکه بۆ لیکدان ه وه ی گوتنه کان و سروشتیکی زمانه وان یی هه یه، سه باره ت به ره هه ن دی مه عریفی، له و راستییه دا دهرده که ویت که زانیاری به شیوه یه کی ره مه کی له عه قل هه لئاگریت. به لکو تیگه یشتن و لیکدان ه وه له گوتنه کان پرۆسه یه کی دهر وونیه، له لایهن گوێگره وه به ئەنجام ده گات تا مه به ستی قسه که ر بزانی ت، پرۆسه ی لیکدان ه وه پێویستی به دوو سیسته می جیاواز هه یه، یه که میان به هێما کردنی زمانه وانیه و دووه میان دهره نجامی پراگماتیکیه (ختام جواد 2016:121).

ئامانج له ههر پرۆسه‌یه‌کی په‌یوه‌ندیکردن، به‌پیی دیدگای (سپێر به‌ر و ویلسن)، به‌ده‌سه‌ته‌ینانی گونجانییه له نیوان هه‌وله‌کانی گوڤگر و مه‌به‌ستی قسه‌که‌ر، چونکه په‌یوه‌ندی گونجاو ئامانجی یارمه‌تیدانی گوڤگر ده‌دات بۆ به‌ده‌سه‌ته‌ینانی مه‌به‌ست، هه‌روه‌ها ئاماژه به‌وه‌ده‌دا ئامانجی په‌یوه‌ندیکردن له بنه‌مای هاوکاری و یاسا دیالۆگییه‌کان به‌رپۆه‌ناچیت، وه‌ک له بۆچوونی (گرایس) دا بۆمان دهرده‌که‌ویت، به‌لکو به بنه‌مای په‌یوه‌ندی به‌رپۆه‌ده‌چیت. که توێژه‌ران به‌م فۆرمه‌ی خواره‌وه ده‌یخه‌ن‌ه‌وو: هه‌ر چالاکیه‌کی په‌یوه‌ندیکردنی گونجاو گریمانیه‌ی خۆی بۆ گونجاوی خۆی ئاشکرا ده‌کات.

گوته‌نه‌کان کاتیکی لیکده‌درینه‌وه به دوو قۆناغ تپه‌ه‌رده‌بن که بریتین له (هیماکراوی) و دواتر (ده‌ره‌نجامی)، کاتیکی ده‌وره‌به‌ریکی دورست ده‌کرێ له زانیارییه به‌رده‌سته‌کان و چه‌مکه لۆجیکیه‌کان و گوته‌نه‌کانی پێشوتر ئه‌وا شیوه‌ی لۆجیکیه به گوته‌نه‌که ده‌به‌خشریت، که پیکدیت له پێشه‌کی (به‌ره‌نجامیک) و ئه‌وکات پرۆسه‌ی ده‌ره‌نجام ده‌سه‌تپیده‌کات بۆ گه‌یشتن به ئه‌نجامی لیکدانه‌وه. پرۆسه‌ی ده‌ره‌نجامی گوته‌ن جه‌خت له‌سه‌ر بنه‌مای په‌یوه‌ندی وه‌یا گونجان ده‌کات، به‌و واتایه‌ی هه‌موو گوته‌نیک بۆنه‌یه‌کی هه‌یه و بنه‌مای په‌یوه‌ندی گوڤگر له بیئاگایی بۆ پرۆسه‌ی لیکدانه‌وه به‌کاریدینیت، وه‌ک:

ژن: من ئه‌م‌رۆ زۆر ماندووم.

پیاو: خواردن له دهره‌وه داوا ده‌که‌ین.

لێره‌دا ده‌بینین پیاوه‌که له مه‌به‌ستی ژنه‌که تپه‌ه‌گات که نایه‌ویت بۆ ئیم‌رۆ خواردن ئاماده‌ بکات.

ئه‌نجام

له کۆتایی توێژینه‌که گه‌یشتن به‌م ئه‌نجامانه‌ی خواره‌وه:

- 1- پراگماتیکی ده‌ماری بابه‌تیکه نوویه، توانای ده‌ماری له‌پال توانای ئه‌قلی بنه‌مایه‌کی گرنگی پراگماتیکی ده‌مارییه که گوزارشت له په‌یوه‌ندی نیوان پراگماتیک و ده‌ماخ ده‌کات و نیشانی ده‌دات ده‌ماخ به‌رپرسه بۆ تیگه‌یشتن و درکپیکردن.

- 2- پراگماتیکی ده ماری زانستیکه له په یوه ندی نیوان ده ماخ و پراگماتیک ده کۆلیتته وه ، وه زانستیکه توژیینه وه له په یوه ندی هاوبه شی نیوان زمان و ده ماخی تاکی کۆمه لگا ده کات ئه رکی سه ره کی وه سفکردنی بنیاتی ده مارییه له پرۆسه ی تیگه یشتن .
- 3- پراگماتیکی ده ماری باهه تیکی نوپیه ، گوزارشت له په یوه ندی نیوان پراگماتیک و ده ماخ ده کات و نیشانی ده دات ده ماخ به رپرسه بۆ تیگه یشتن و درکپیکردن، به تایبه تی ناوچه کانی که به رپرسن له تیگه یشتن به تایبه تیریش به شی لای راستی میشتک .
- 4- ناوچه کانی ده ماخ به شیوه یه کی ته واو و ریک و ورد چاره سه ری زانیارییه کان ده کهن، له پرۆسه یه کی ورددا زۆر ناوچه ی ده ماخ تییدا به شدارن، به لام ناوچه کانی زمان رووبه ریکی فراوان داگیرده کهن .
- 5- تیۆری په یوه ندی ده چیتته خانه ی پراگماتیکی ده ماری، چونکه ئه م تیۆره پیی وایه گه یانندی مرۆف کاردانه وه نییه بۆ وروژینه ریک، به لکو زنجیره پرۆسه یه کی زهینیه له درکپیکردن به هیما و لیکدانه وه ی واتا .
- 6- مرۆف له هه ولی ئه وه دایه گونجان له نیوان مه به ستی قسه کهر و ئه نجامی ده ورووبه ری گوینگر ئه مه ش ده وه ستیتته سه ر توانای تاک و پاشخانی زانینه که ی تاک دوا ی زنجیره یه ک له پرۆسه ی زهینیه ، جا هه رچه نده ئه رکی لیکدانه وه که متر (سه رنجدان ، کۆکردنه وه . شیکردنه وه ی) ئه وا گونجاوه ، چونکه که متر ئه رک ده خاته سه ر وهرگر، به پیچه وانه شه وه چه ندی ئه رک بخاته سه ر وهرگر و باری قورپس بکات ئه وه نه گونجاوه .

سه رچاوه کان :

یه که م- به کوردی :

1- صبری، شپرزاد (2014)، پراگماتیک، بلاوکراوه ی ئه کادیمیای کوردی، (269)، چاپخانه ی حاجی هاشم . هه ولییر .

2- دزهیی، عبدالواحد مشیر (2014) ، زانستی پراگماتیک، ناوه ندی ئاویر بۆ چاپ و بلاوکردنه وه ، هه ولییر .

دووه م - به عه ره بی :

1- آن روبول و جاک موشلار (2003) "التداولية اليوم: علم جديد في التواصل"، ترجمة: سيف الدين دغفوس ومحمد الشيباني، المنظمة 16 العربية للترجمة، بيروت لبنان، ط 1 .

- 2-أوزوالد دوکرو وجان ماری سشایفر (2007) "القاموس الموسوعي الجديد لعلوم اللسان"، ترجمة: منذر عیاشی، المركز الثقافي العربي، بیروت، الدار البیضاء، ط 2 .
- 3-ختام جواد (2016) التداولیة أصولها و اتجاهاتها، الطبعة الأولى، كنوز المعرفة للنشر و التوزیع، عمان، الأردن .
- 4-عائشة هدییم (2018) نظریة الملاءمة: نظریة ثوریة فی التواصل المقولات والامتدادات المفهومة، مجله الخطاب: المجلد 13 العدد 2.
- 5-عبد السلام عشییر (2000) إشکالات التواصل والحجاج: مقاربة تداولیة معرفیة"، أطروحة مقدمة لنیل شهادة دکتوراه دولة، المغرب .
- 6-عبد الهادی بن ظافر الشهري (2004) استراتيجیات الخطاب: مقاربة لغویة تداولیة"، دار الكتاب الجدیة المتحدة، ط 1، بیروت، لبنان .
- 7-عطییه سیمان احمد (2020). فی السانیات العصبیة التداولیة العصبیة، الاکادمیة الحدیثة لکتاب الجامعی، الطبعة الاولیة.
- 8-مسعود صحرای (2005) التداولیة عند العلماء العرب : دراسة تداولیة لظاهرة "الأفعال الکلامیة" فی التراث اللسانی العربی، دار الطلیعة للطباعة والنشر، بیروت، لبنان الطبعة الأولى .
- سپیه م : سه رچاوه ی ئینگلیزی و فه ره نسی :
- 1-Dan sperber, Deidre Wilson(1989),La Pertinence, communication et cignition, les Editions de minuit .
- 2-Fodor ,Jerry A(1983) « Modularity of Mind :An Essay on Faculty Psychology » Cambridge ,Mass,MIT Press.
- 3-Jan-Ola stman & Jef Verschueren Handbook of Pragmatics (2012) © 2012 John Benjamins Publishing Company
- 4-J-Caelen (2009)"Elments de linguistique et de pragmatique pour la comprhension automatique du langage: du signe au sens", CLIPS, France.

Neural Pragmatics in the Context of relevance Theory

Lect. Awat Ahmad Muhamadsalh Salih

Department of Kurdish, College of Language, Salahaddin University, Erbil, Kurdistan Region, Iraq.

awat.muhamadsalh@su.edu.krd

Prof. Dr. Abdulwahid Musher Mahmood Dizaye

Department of Kurdish, College of Language, Salahaddin University, Erbil, Kurdistan Region, Iraq.

abdulwahid.mahmood@su.edu.krd

keywords: *Newro Pragmatics, Relevance Theory Modularity, Information Processing Model, Transducers, Input Central Systems, Contextual Effects, Cognitif Cost.*

Abstract

The title of the research is Neural Pragmatics in the Context of relevance Theory. Pragmatics is the study of the neural principles of pragmatics, that is, the neural principles of the mental processes that produce communication to exchange delivery .

The research should analyze neural pragmatics within the framework of communication and adaptation theory and give necessary examples in Kurdish language. The importance of this discussion is that it explains the mental processes in the mind, how meaning is perceived in the environment, and tries to develop specific protocols that reflect the daily communication situation to improve communication within the framework of the neuropragmatic project.

The ultimate goal in neural pragmatics is to describe the neural construct and function of pragmatics as the system supports the full range of appropriate delivery behavior in surroundings and use. In this discussion, it is assumed that communication theory works within the framework of neuropragmatics. How does communication theory interpret the process of understanding? The discussion works within the descriptive approach and relies on the model.

The content of the paper consists of two parts: the first part deals with neural pragmatics and its history and development, the second part deals with the theory of

communication and mental representation of mental processes, with a summary in Arabic and English.

الملخص

البحث بعنوان التداولية العصبية في اطار نظرية الملائمة . التداولية العصبية هي دراسة المبادئ العصبية للعمليات العقلية التي ينطوي عليها التواصل، البحث تحلل التداولية العصبية في اطار نظرية الملائمة مع إعطاء الأمثلة اللازمة باللغة الكردية. تكمن أهمية هذه البحث أنها تفسر العمليات العقلية في المخ و يبين كيف يتم إدراك المعنى في السياق، الهدف النهائي في التداولية العصبية هو وصف البنية العصبية وظيفية التداولية كنظام الكامل لسلوك الاتصال المناسب في السياق والاستخدام اللغة ، الباحث يفترض أن تعمل نظرية الاتصال في إطار التداولية العصبية . و تجاوب الاسئلة كيف تفسر عملية الاتصال و الفهم؟ حسب نظرية الملائمة، البحث ضمن المنهج الوصفي و حسب النموذج (سبرير ولسون Dan sperber, Deidre Wilson) يتكون محتوى البحث من جزأين: الجزء الأول يتناول التداولية العصبية وتاريخها وتطورها ، أما الجزء الثاني فيتناول نظرية الاتصال والتمثيل العقلي للعمليات العقلية ، مع ملخص باللغتين العربية والإنجليزية.